

*Милош Миленковић**

*Институт за стратегијска истраживања,
Универзитет одбране, Београд, Република Србија*

ВОЈСКА И ВОЈНА ПРОФЕСИЈА У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ: ПРИЛОГ ДЕФИНИСАЊУ АНАЛИТИЧКОГ ОКВИРА**

Сажетак

Друштвене промене карактеристичне за савремено, постмодерно илити постхладноратовско друштво нужно су се рефлектовале на војску, њену организацију, задатке, улогу и положај у друштву. Глобална кретања од биполарног, преко униполарног, ка мултиполарном геополитичком поретку намећу потребу за сталном трансформацијом националних оружаних снага. Поред давања прегледа једног општег контекста у коме се савремена војска и војна професија налазе, рад представља покушај дефинисања аналитичког оквира на основу кога се може сагледати место и улога војске и војне професије у савременом друштву, као предмету истраживања. Циљ рада је да се поред доприноса у херменеутичком (сазнајном) смислу, пружи допринос и у методолошком смислу, кроз развој аналитичког оквира за разматрање предмета истраживања кроз шест чинилаца: (1) политички систем и законодавни оквир, (2) национална култура и друштвене вредности, (3) историјско искуство, (4) економија и техничко-технолошки ниво развијености друштва, (5) квалитет

* Имејл адреса: milos.milenkovic@mod.gov.rs; ORCID: 0000-0003-1155-3797.

** Рад је написан у оквиру пројекта Института за стратегијска истраживања „Војна професија у Србији у савременом безбедносном окружењу” (ИСИ/ДХ/3/24-26), који финансира Министарство одбране Р. Србије.

војног образовања и обуке и (6) међународна војна сарадња. Сваки чинилац је укратко образложен уз указивање на његов значај и специфичности. Правилним одабиром и применом научних метода, овај понуђени аналитички оквир треба да обезбеди да се у неким будућим истраживањима места и улоге војске и војне професије у савременом друштву дође до што обухватнијег научног сазнања о предмету истраживања.

Кључне речи: војска, војна професија, постмодерно друштво, постмодерна армија, аналитички оквир.

УВОД

Да би се на систематичан начин сагледали улога и место војске, па и саме војне професије у друштву, неопходно је најпре дефинисати аналитички оквир који треба да послужи као полазна основа за даљи истраживачки подухват на ову тему. Имајући у виду да је реч о сложенем питању на које утиче низ различитих фактора, њихова идентификација и систематизација су више него пожељни, готово неопходни. Аналитички оквир пружа структурирани приступ прикупљању и тумачењу података, усмеравајући истраживаче на правилан избор индикатора и научних метода, што треба да обезбеди да истраживање има јасан и предвидив ток. С друге стране, то омогућава лакше операционално одређење предмета истраживања, односно препознавање релевантних чинилаца предмета истраживања, што у овом конкретном истраживању представљају друштвене детерминанте војне професије, а у ширем смислу и унутрашње карактеристике војне организације.

Сам појам „аналитички оквир” треба разумети као општи модел или концепт који истраживаче усмерава ка правилном приступу у организацији и реализацији истраживања. Другачије речено, аналитички оквир служи да „идентификује, категоризује и организује оне факторе који се сматрају најрелевантнијим за разумевање неког феномена” (McGinnis 2011, 167). Стога се може рећи да је кључни разлог због кога уопште треба размишљати о аналитичком оквиру јесте то што он помаже дефинисању проблема, идентификацији кључних фактора у вези са предметом истраживања и доприноси стварању комплетнијег увида у сам предмет и процес

истраживања. Такође, аналитички оквир дефинише и олакшава управљање подацима који су у вези са предметом истраживања. Управљање подацима би у овом смислу подразумевало читав процес, заснован на релевантним научним методама, почев од прикупљања података, њиховог разврставања и обраде, и на крају презентације. Смисао целог тог процеса је заправо у томе да се на крају добије што потпунија слика о предмету истраживања, у овом случају о војној професији, њеном месту и улози у савременом друштву.

Када је реч о истраживањима у области друштвених наука, коме припада и ово истраживање, уколико би се дефинисала чвршћа структура, са специфичним односима између одређених варијабли или индикатора, могло би се уместо аналитичког оквира говорити о аналитичком моделу. За истраживања политичких појава методолози Милосављевић и Радосављевић предлажу један „типски мисаони модел предмета истраживања”, који садржи шест чинилаца, који би такође у некој варијанти могао да буде користан модел доласка до научног сазнања и по овом питању (Milosavljević i Radosavljević 2006, 74–88). Применом знања из области операционалних истраживања одређене друштвене појаве је могуће и квантификовати, што би донекле олакшало доношење закључака. За сада је овде реч само о квалитативној анализи, где се у одређеним сегментима појављују елементи који се могу изразити квантитативним показатељима, али чија је сврха само да се додатно појачају елементи квалитативног описа категорија дефинисаних овим аналитичким оквиром.

ТРАНСФОРМАЦИЈА МОДЕРНЕ У ПОСТМОДЕРНУ АРМИЈУ КАО ПОСЛЕДИЦА ПРОМЕНЕ МОДЕРНОГ У ПОСТМОДЕРНО ДРУШТВО

Иако епоха постмодернизма у филозофском и уметничком смислу почиње знатно раније, друга половина 20. века, а нарочито период након завршетка Хладног рата се у социолошком смислу може посматрати као период постмодерне, имајући у виду да су друштвене карактеристике тог периода глобализација, дигитализација, индивидуализација (фрагментација идентитета) и скептицизам према „великим причама” (идеологији, национализму и сл.), а које представљају негацију или разлику од периода модерне. Промене које су се догодиле у постхладноратовском периоду одразиле су се на све сфере друштва, у готово свим државама света. Због бројних

трансформација које су се управо у том периоду последично дешавале и у војној сфери, термин „постмодерно” уз именице војска, армија, рат и сл. постаје сасвим примерен и општеприхваћен, нарочито у западној терминологији (Moskos et al. 2000; Bondy 2004; Kiszely 2009).

Процес глобализације постао је главно обележје тога времена, а либерална економија и технолошки напредак, нарочито у сфери информационо-комуникационих система, довели су до различитих промена како у унутрашњој структури друштва, тако и до промена на глобалној сцени. За ову тему такође важна карактеристика постмодерног друштва јесте да је то епоха у којој долази до слабљења централизованих облика друштвене организације. То са собом повлачи одређене последице које се рефлектују у домену националне безбедности. Наоружани недржавни актери често замењују регуларне оружане снаге држава, или са њима ступају у сукоб као једна од зараћених страна (Kaldor 2005; Kreveld 2010). Снажна национална држава и национално тржиште се повлаче пред глобалним и слободним тржиштем коме доминирају мултинационалне корпорације које неретко имају буџете веће и од самих држава. Пред идеалом несметаног протока робе, људи и капитала, националне границе немају више значај као што су имале, а њихову контролу, уместо војске најчешће преузимају специјализоване полицијске јединице.

Врло корисне и занимљиве оквири за сагледавање укупних друштвених промена који су наступили општом реорганизацијом индустријског у постиндустријско или информатичко друштво, дали су италијански политиколог Ђовани Сартори (*Giovanni Sartori*) кроз допринос у проучавању демократије и шпански социолог Мануел Кастелс (*Manuel Castells*) кроз своју теорију о мрежном друштву. Сартори сматра да се трансформација модерног друштва у постмодерно огледа у стварању „друштва које полаже право”, тј. друштва које тражи своја права, а које уједно не мари много за дужност и обавезе. Таква друштва, у којима је веза између права и дужности више не постоји, ствара посебан тип људи попут „размаженог детета”, те се од таквих људи ни не може очекивати спремност на жртву (Sartori 2001). То се, како добро примећује Срђан Старчевић, негативно рефлектује на прихватање обавезе служења војног рока и евентуално учешће у ратним напорима државе (Starčević 2024). То је у директној колизији са карактеристикама друштва модерне, које се темељило на колективистичком духу, идеолошким и националним вредностима.

Слично томе, Кастелс указује на то да друштвена структура заснована на мрежама, што је карактеристика савременог доба, представља високо динамичан и отворен систем, прилагођен друштвеној организацији чији је циљ „превазилажење простора и потирање времена” (Kastels 2018, 644). Такве промене, резултирале су променом самог друштва, које такође није спремно на жртву и драстично нарушавање комфора, тако да је за таква друштва прихватљив само „инстант рат” који не треба да укључује обичне грађане, већ професионалне војнике, који је кратак (чак и тренутан) и који је „чист”, у смислу да се води високо прецизним оружјем, без великих уништавања и страдања цивила (Kastels 2018, 627).

Гледано из геополитичке визуре, у почетку је урушавање биполарног међународног поретка довело до стварања униполарног, у коме глобалну доминацију у политичкој, економској и безбедносној сфери има једина преостала суперсила, Сједињене Америчке Државе – САД. Доминација политичког Запада, који предводи САД, ствара нову реалност у међународној безбедносној арили, чије је главно обележје било амерички интервенционизам (Ganzer 2018, 2021). Немоћ Русије, уздржаност Кине, и следбеништво развијених држава политичког Запада, довели су до тога да су воља и интереси политичког и економског естаблишмента у Вашингтону, милом или силом, били спровођени на готово свим меридијанима света.

Поред тога, у постхладноратовском периоду долази и до промене у перцепцији претњи, што се нужно одражава и на однос између националних оружаних снага и друштва. „Након Хладног рата дискурс безбедности постао је много шири, свеобухватнији и еластичнији него што је био раније” (Ejdus 2024, 130). Симболичким рушењем Берлинског зида, ишчезла је и бојазан да до великог међудржавног сукоба или сукоба светских размера, какви су били Први и Други светски рат, више може доћи. Тај осећај је посебно владао међу најразвијенијим државама Европе и чланицама ЕУ.¹ Страх од инвазије непријатељске државе, војног блока или нуклеарног рата, замењен страхом од терористичких напада или унутардржавних тензија и евентуално сукоба, али релативно далеко од држава Европе

¹ Тако рецимо у Европској стратегији безбедности – „Безбедна Европа у бољем свету” из 2003. године прва реченица гласи: „Европа никада није била тако напредна тако безбедна, ни тако слободна. Насиље из прве половине 20. века уступило је место периоду мира и стабилности, без преседана у европској историји” (Janković 2006, 3).

(Tučić 2020, 48–49). То је довело и до промене речника и термина који су се у војним доктринама до тада користили, уводе се нови појмови који умањују значај оружане борбе у ратним операцијама, попут „операције другачије од рата”, „мировне операције”, „операције успостављања стабилности и подршке” и слично (Vuković 2024, 397). Због тога се у америчким војним круговима повела дебата о томе до ког степена „операције које нису рат” умањују „ратничке” способности националних оружаних снага (Moskos 1998, 4–8).

Прелазак модерног у постмодерно друштво нужно је условило промену модерне у постмодерну армију. Војска и ратови у доба модерне нераскидиво су били везани са идејом националне државе. Период модерне се заснива на државоцентричном приступу безбедности у коме једини и референтни објект безбедности јесте држава, што ће у постмодерни доживети трансформацију (Štrbac i dr. 2013). То је период од наполеонових ратова па на даље и подразумева постојање великих националних армија и доминантну улогу владара и носилаца државне власти који одлучују о рату и миру (видети Klauzevic 1939; Žomini 1938). Формат те војске из доба модерне био је комбинација регрутног и професионалног састава, у коме су војници и делом нижи чиновници били регрутовани у оквиру опште војне обавезе мушког војноспособног дела становништва, док је делом подофицирски и доминантно официрски кор био професионалног састава. То је војска „ратно оријентисана по мисији, мушког састава и етоса, и оштро диференцирана по структури и култури од цивилног друштва” (Moskos et al. 1999, 1). Управо је та одвојеност војске од цивилног друштва, о којој је говорио још и Клаузевиц (*Carl von Clausewitz*), представљало једно од битнијих обележја и самих припадника војне професије, што их је чинило посебним делом друштва.

Насупрот томе, постмодерна војска пролази кроз процес слабења чврсте везе са националном државом, па се самим тим и њен основни формат помера ка „добровољачким снагама”. Напуштање концепта опште регрутације догодило се као последица одбацивања рата као опције и отпора грађана позивима државе на крајњу жртву, што је постало јасно након неславних исхода које су велике силе поднеле у ратовима које су водиле у Алжиру, Вијетнаму, Авганистану (Kastels 2018, 625–627). Врхунац процеса професионализације и напуштање принципа обавезе служења војног рока догодио се крајем деведесетих година прошлог века

и почетком двехиљадитих. За разлику од неког ранијег периода, када је безбедност државе директно зависила од способност да брзо и масовно мобилише војне обвезнике и распореди велике војне формације, постмодерна војска се ослања на мање, добро обучене и високо мобилне јединице, опремљене савременом и скупом ратном техником, коју чини професионални састав. „Квантитет се компензује квалитетом, како у личном саставу војске, тако и у средствима ратне технике која јој се ставља на терет” (Mirković 2007, 234). Како се перцепција безбедности претњи променила, самим тим променио се и одговор државе на њих, што је последично довело и до промене структуре и обима националних армија.

Оно што је карактеристично за ту нову, постмодерну војску, јесте и нова мисија која је вишенаменска, што подразумева да се поред оне традиционалне улоге која се односи на одбрану државе од угрожавања споља, јављају и неке нове улоге у којима се војне снаге користе у такорећи „цивилне сврхе”. Тако више није необично да се војници користе као помоћ цивилним властима у кризним ситуацијама (насталих као последица елементарних непогода, техничко-технолошких несрећа, тероризма и сл.), или да се војни ефективи ангажују у различитим и многобројним мисијама широм света, било под окриљем УН или неког другог формата. Војнички етос више није тако ратоборан као у доба модерне, мушкарци нису више једини припадници војничког строја, већ су им се придружиле и жене. Неки управо у томе и виде разградњу тог ратничког етоса, чиме се војска доводи у раван са другим професијама које су још од раније једнако доступне мушкарцима и женама. Поред тога, војска као организација, постала је отворенија за цивилно друштво, па самим тиме и војна професија. Ограде касарни нису више „непропусни зидови” иза којих се крију највеће „државне тајне”, већ су различити војни објекти постали доступни и цивилима и у њима је постало могуће организовати најразличитије манифестације које често бивају праћене и медијском пажњом (Moskos et al. 1999).

КРЕТАЊЕ ОД УНИПОЛАРНОСТИ КА МУЛТИПОЛАРНОСТИ И НОВА ПОТРЕБА ЗА ТРАНСФОРМАЦИЈОМ НАЦИОНАЛНЕ АРМИЈЕ

Ново кретање међународног поретка, овога пута од униполарности ка мултиполарности, условљава и нове промене у

погледу улоге, организације и бројности националне армије, али и задатака који се пред њу постављају. Прва озбиљнија назнака краја униполарности десила се 2008. године, војном интервенцијом Русије у Грузији. Рат у Украјини, а након тога и сукоб на Блиском Истоку, војном интервенцијама Израела у Гази, Јемену и Либану, тему ратних сукоба враћају у жижу интересовања светске јавности. „Поново је постало јасно да, иако не једино, употреба војне силе ипак остаје значајно средство у међународној политици” (Milenković i dr. 2025, 102). То значи и да ће бројне државе поред деценија занемаривања, поново морати да се посвете реафирмацији статуса војске и војне професије у друштву.

Такође, и други индикатори који нису у директној вези са ратним дешавањима, у првом реду они из политичке и економске сфере, показују да дојучерашња једина суперсила Сједињене Америчке Државе има озбиљне изазиваче. У првом реду то је Кина која успева да свој убрзани привредни раст и све већи економски значај преточи и у политички утицај. Све време Кина паралелно ради и на јачању војних капацитета, постајући најозбиљнији изазивач Америке како у пацифичком региону, тако и глобално (Рејић 2024). Кини и Русији, која и даље своје ривалство са државама политичког Запада заснива на војној моћи и енергентима, треба додати и остале чланице БРИКС, затим и државе Блиског Истока (Petrović 2010). Иако савезник САД по многим питањима, Европска унија упорно покушава да се позиционира као самостални глобални економски и политички актер. Међутим њена дубока зависност од војних ефектива САД не дозвољава јој да оствари потпуну политичку аутономију којој тежи (Štrbac i dr. 2015, 17–24).

Сукобом у Украјини и на Блиском Истоку, чије су трајање и обим превазишли сва почетна очекивања, тема рата је поново враћена на политичку агенду и то врло високо. Бојазан од рата већих размера, и то не само конвенционалног, већ и нуклеарног, постала је реалност. Сурове и хиперреалистичке слике са бојишта, као и бројне анализе различитих експерата, свим државама света, а не само онима које су непосредни или посредни актери тих сукоба, намећу потребу преиспитивања снаге сопствене армије и капацитета државе за одбрану. Техничко-технолошки напредак који се догодио и који је никад бржи и већи, даје неку нову динамику савременим сукобима. Масовна употреба високопрецизног наоружања и беспосаданих оруђа, у првом реду дронова најразличитијих намена, уносе драматичне

промене у начину вођења рата, које се нужно одражавају и на саму организацију оружаних снага. Примена вештачке интелигенције у прикупљању и обради података, као и у процесу избора циљева и доношења одлука, представља новину која ће постати главно обележје будућих ратова.

Поред тога, актуелни ратови поново на сцену враћају масовну употребу артиљерије и оклопних борбених система. То државама које су у претходном периоду вршиле трансформацију националних оружаних снага, која је по правилу подразумевала смањење бројног стања и људства и ратне технике, отвара бројна питања. Прво је да ли су број савременог наоружања и војне опреме, као и резерве муниције којима армије располажу довољни за оружане сукобе већих размера? Друго, с обзиром на то да је велики број држава са регрутног или комбинованог прешао на потпуно професионални састав војске, поставља се питање имају ли државе довољан број обучених грађана који, као резервни састав, могу да попуне ратне јединице у случају потребе?

Одговори на ова два питања указују на то да ће нова трансформација националних оружаних снага, у организационом смислу, представљати „корак у назад“, односно повратак на старо, што вероватно подразумева бројније армије него данас, које поред професионалних припадника попуњавају и лица са обавезом служења војног рока, на која може да се рачуна као на обучену резерву. Процене су да процес поновног враћања обавезе служења војног рока неће бити нимало лак. На потешкоће које ће пратити поновно враћање војне обавезе због реалних очекивања да ће мултиполарни свет бити „свет војне конкуренције“, упозорава и Старчевић који каже: „Државе које могу да убеду своје грађане да је опасност за слободу земље реална, увешће ову обавезу, с тим да ће то бити лакши облик обавезе од оног који је био на снази у прошлом веку. Оне државе које су обуставиле обавезу служења војног рока, па желе да је врате на снагу, а не убеду грађане у реалност претње, суочиће се са јасним негодовањем својих грађана” (Starčević 2024, 12). Пралелно са тим процесом, може се очекивати и да ће војна индустрија у наредном периоду имати знатно више посла.

ДРУШТВЕНЕ ДЕТЕРМИНАНТЕ КАО ЕЛЕМЕНТИ АНАЛИТИЧКОГ ОКВИРА ЗА САГЛЕДАВАЊЕ ВОЈСКЕ И ВОЈНЕ ПРОФЕСИЈЕ У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ

У претходним редовима представљена је слика савременог друштва у безбедносном контексту и како се његова трансформација из епохе модерне у постмодерну рефлектовала на војску и њену потребу за прилагођавањем. Међутим, познавање глобалног друштвеног контекста још увек није довољно за правилно разумевање места и улоге војске у савременом друштву, па самим тиме и војне професије. Стога се међу главним детерминантама војске и војне професије, које аутор овог рада препознаје и који се могу сматрати елементима аналитичког оквира, налазе: (1) политички систем и законодавни оквир, (2) национална култура и друштвене вредности, (3) историјско искуство, (4) економија и ниво техничко-технолошке развијености, (5) квалитет војног образовања и обуке и (6) међународна војна сарадња. Ово је свакако условна подела која није коначна и која зависи од временске епохе и региона који се посматра.

Политички систем и законодавни оквир представљају један од основних фактора детерминисања војске и војне професије у једном друштву. Устав, као највиши правни акт, и закони утврђују место и улогу војске у државном систему, тако што јасно дефинишу намену и задатке војске. Устав и закони прописују ко и са којим овлашћењима командује војском у рату и миру, услове вршења војне службе, ако и права и обавезе војних лица. Нижим правним актима, различитим правилима и упутствима, почев од Правила службе па на даље, детаљније се уређује функционисање војне организације, правила употребе силе, начини ангажовања јединица, обука, дисциплина, каријерно напредовање и слично. Међутим, сагледавање различитих прописа по њиховој хијерархији и областима, јесте потребно али ипак не и довољно да би се схватили право место и улога војске и војне професије у неком друштву.

Корак даље би представљало сагледавање начина и обима примене тих прописа у пракси, а за то је потребно разумети политички и друштвени контекст, који се осликава у политичком систему и политичкој култури датог друштва. Разлике међу државама у погледу политичког система препознају се по „начину организовања

и уређења власти, институција и односима који владају и који се стварају у политичком деловању и процесима” (Pešić 2018, 24). Политички систем указује на позиције, значај и односе међу кључним политичким актерима и институцијама, као и на односе моћи носилаца политичке власти једне државе. Да ли је реч о држави са демократским или аутократским начином управљања, републици или монархији, председничком или парламентарном политичком систему, да ли су на власти десно или лево оријентисане политичке партије и слично, свакако ће утицати и на позицију и значај војске и припадника војне професије.

Безбедност и одбрана се препознају као битне функције политике и политичког система, те стога држава мора поседовати адекватне ресурсе моћи, али и знање и способност да у сврху остваривања националних интереса и циљева те ресурсе и користи (Blagojević 2018, 45–52). Да би била ефективна и ефикасна, функција одбране мора да буде институционализована (Malinovski 1970, 137). Другим речима, функција одбране подразумева организацију у којој су јасно дефинисане улоге чланова заједнице, дефинисана и обезбеђена материјална средства (опрема) и у којој традиција има значајну улогу. Главни носиоци функције одбране државе јесу националне оружане снаге.

Анализом политичког система може се видети однос војске, политичких елита и цивилног друштва, што представља окосницу цивилно-војних односа (Todorović 2004, 7–15). Савремени демократски стандарди подразумевају професионално деловање војске, у складу са њеном уставном улогом, а ван утицаја политичара и политичких партија (Huntington 2004). У том односу врло је важно сагледати да ли постоји и колики је степен „политизације” војске, имајући у виду да „политизована војска или поставља сопствене лидере на руководеће положаје у држави, или њоме манипулишу лидери одређене политичке опције” (Starčević 2011, 254). С друге стране, мешањем политике у војне послове нарушава се кохезија друштва, али и саме војске чије је једно од главних обележја монизам.²

² Као обележје војске, монизам значи да је војска једна и јединствена. То подразумева да у држави постоји само једна војска, а не више, а јединствена је јер је потчињена једном ауторитету и делује синхронизовано у складу са јединственом замисли зарад остваривања одређеног задатка/циља. „Друштво може да буде стабилно било да је врховно заповедништво поверено инокосном или колективном органу, али ће та стабилност бити доведена у питање ако постоји више оружаних организација потчињених различитим, међусобно независним командантима, или ако се поред

Утврђивање природе цивилно-војних односа, нарочито је видљив кроз степен утицаја политике на стручна војна питања као што су организација војске, доктрина, опремање, каријерно напредовање и слично.

Национална култура и друштвене вредности су од суштинске важности за разумевање различитих појава и процеса, али и истинског разумевања рада институција и понашања истакнутих појединца и друштва у целини. Представљајући своју књигу *Теорија културе*, Ђуро Шушњић је рекао да је култура „поглед на свет, не само какав је био и какав сада јесте, него какав би могао бити и какав би требало да буде” и да из културе „пристижу позиви на пристанке и устанке” (Šušnjić 2015). Према његовом виђењу, без разумевања специфичне културе неког друштва није могуће разумети ни његову судбину. С обзиром на то да се о култури не може говорити ван заједнице и друштва, национална култура је срж и обележје једног народа/нације. Према мишљењу Бенедикта Андерсона (*Benedict Anderson*) и сам национализам је производ културе, настао кроз идентификовање са осталим припадницима нације (Neš 2006, 86). Позивање на потребу заштите (угроженог) народа, његовог националног идентитета, територије на којој живи и слично, додатно ојачава позицију и значај војске и војне професије у друштву.

Погледом на националну културу и друштвене вредности које та заједница негује, видљив је и однос грађана према слободи и дужности да се она, ако устреба, и оружјем брани. То се даље рефлектује на прихватање чланова заједнице да учествују у обуци за војничке дужности кроз различите моделе служење војног рока. У друштвеним заједницама код којих постоји општа војна обавеза за војно способне мушкарце одређене старосне доби одлазак у војску представља одређени вид иницијације којим младићи из „дечачког доба” прелазе у „свет одраслих”, што понекад бива праћено и својеврсном народном прославом (Ковачевић 1986). Управо таква народна традиција и обичаји додатно потврђују место и значај војске, па самим тим и војне професије у друштву.

У анализи националне културе, корисно је детаљније размотрити њене две подврсте, политичку културу и стратешку културу, које се још ближе могу довести у везу са темом. Политичка

уставом одређеног врховног командног ауторитета јави још неко ко на врховно заповедништво претендује. У тим случајевима велика је могућност избијања грађанских ратова или извођења државних удара” (Starčević 2022, 227).

култура је блиско повезана са појмом политичког система и подразумева однос друштва према политичким институцијама и политичким вредностима. Према речима Драгана Симеуновића, „политичке културе веома обликују друштвено-историјске околности, геополитички положај друштва, величина државе и нације и слично” (Simeunović 2022, 262). Политички симболи кроз које се, између осталог, манифестује политичка култура, а који се могу чулно опазити и емоционално доживети, уско су повезани са доминантном идеологијом у друштву. Уколико су политички симболи у којима се наглашава слободарска традиција народа додатно подржани националним митовима и државним церемонијама, утолико су војска и њени припадници као гаранتي слободе и независности више цењени у датом друштву.

С друге стране, стратешка култура као део националне културе у блиској је вези са политичком културом. „Настала као амалгам историје, геополитике, могућности и система вредности, стратешка култура се у најопштијем смислу може представити као збир доминантних ставова и облика понашања” (Blagojević 2019, 176). Њоме се објашњава однос најзначајнијих друштвених актера, првенствено политичких и војних елита, према сили и употреби силе (Milenković 2019, 52). Кроз тај однос се јасно може видети и статус војног фактора у друштву. Друштва у којима војни интереси, идеје и обичаји надвлађавају све остале, називају се милитаризована друштва, а та пракса милитаризам. Милитаризам може бити схваћен као вредносни систем у коме војни менталитет, ратничке врлине и традиција посебно истичу и величају, али и као „војна идеологија која се налази у основи субјективне политичке делатности војне олигархије” (Krstić 1993, 663). У таквим друштвима војска као институција и војне елите имају привилегован, често и формално доминантан, положај у односу на цивилне структуре. Примери за то су Немачка и Јапан у првој половини 20. века. То на вредносној скали милитаризам позиционира насупрот демократији, због чега се доживљава као негативна друштвена појава (Dreze 2000).

Историјско искуство је елемент без кога је тешко сагледати стварну улогу војске и војне професије у друштву, јер је без суштинског разумевања прошлости немогуће разумети садашњост, али исто тако ни поуздано предвидети будућност. Треба уважити чињеницу да је већина модерних нација настала у условима рата, сукоба и надметања са другим народима и нацијама. Овај процес се

доминантно одвијао у 19. веку када су идеје национализма заживеле у целом свету. Историјско искуство у овом контексту треба гледати кроз улогу националних оружаних снага у стварању државе и кроз борбе за њено очување. Уколико је кроз историју војска била институција од које је судбински зависио опстанак саме државе, а често и биолошко и идентитетско очување народа, то ће полажај војске у датом друштву бити доминантнији у односу на друге актере.

Такође, уочено је да се одлуке у садашњем времену често доносе на основу сагласја са деловањем у прошлости (Marsh i Stoker 2005, 76). То се свакако односи и на одлуке о (зло)употреби војске зарад остваривања различитих политичких циљева, било да је то борба или одржање жељеног и прихватљивог мира, очување или промена унутрашњег друштвено-економског и политичког поретка. На примеру државног удара, истраживања показују да је вероватноћа његове појаве знатно већа уколико су они већ забележени у историји те државе (Simeunović 1991, 57). Такви и слични „политички ангажмани” војсци и њеним припадницима могу у једном историјском тренутку да обезбеде посебан (привилегован) друштвени статус, а што се у будућности може претворити у терет.

Економија и ниво техничко-технолошке развијености. Оно што је потпуно очигледно јесте да ниво економске моћи државе утиче и на бројност и квалитет саме армије. Да би се сагледао значај војске и војног фактора у неком друштву потребно је пратити ниво новчаних издвајања из државног буџета за потребе одбране.³ Поред показатеља који се огледа у апсолутним вредностима, важан показатељ је ниво издвајања у односу на укупан БДП изражен у процентима. Пратећи овај показатељ у дужем временском периоду могуће је уочити промену приоритета владе, што имплицира и промену положаја војске и војне професије у друштву. Да би та анализа била потпунија, буџетска издвајања треба анализирати кроз структуру расхода, на основу које би било јасно колики су оперативни трошкови, инвестициони и персонални трошкови (видети North Atlantic Treaty Organisation [NATO] 2024; Stojković i dr. 2024).

³ Издвајања држава за војне потребе имају двојак ефекат по економију и развој државе. Одређена емпиријска истраживања упућују на закључак да од укупне војне потрошње државе „једна трећина доприноси развоју, док су две трећине непродуктивна улагања, која оптерећују привреду и успоравају њен развој” (Mirković 2007, 225).

Иако персонални трошкови нису једино важни, они врло поуздано осликавају статус припадника војне професије на друштвеној лествици.⁴ У том смислу, важно је сагледати висину и раст личних примања, као и однос примања и стандарда кроз одређени период (потрошачка корпа, инфлација и сл.). Применом одређених статистичких метода може се испитати и однос издвајања државе за лична примања војног персонала и квалитет живота, кроз параметар куповне моћи, што је реалнији показатељ од саме висине новчаних примања. Поред тога, корисна је и упоредна анализа актуелних војних буџета релевантних држава, суседа и држава са сличним геополитичким положајем и проблемима. Утврђивање трендова по овим елементима, такође може представљати и релативно поуздан начин предикције значајних појава и процеса у области безбедности, који ће одредити статус војске и војне професије у блиској будућности.

Процењује се да ће нови техничко-технолошки напредак, у првом реду информатичка револуција која се већ добрим делом рефлектује на различита средства ратне технике, утицати и на организацију војске и начин ангажовања јединица. Употреба аутономног оруђа више није питање будућности. Нова трка у наоружању се огледа управо у поседовању наоружаних аутономних система, и система заснованих на примени вештачке интелигенције (Šar 2020). Оно што такође представља новину у односу на хладноратовски период, јесу јединице за извођење различитих врста дејстава у сајбер простору, а за најмоћније државе света то су и јединице за космичко ратовање. Овакав техничко-технолошки напредак ће се на различите начине рефлектовати на друштвени положај војске и војне професије. Природно је очекивати да већи углед имати модерне армије, опремљене савременим наоружањем и опремом.

Квалитет војног образовања и обуке треба да обезбеди да војска добије старешине и војнике способне и вољне да бране и одбране државу, њене грађане и вредности заједнице. Само такви

⁴ Илустрације ради, пример команданта војске из далеке прошлости показује везу између висине новчаних примања и друштвеног статус: „Према једној платној листи из времена владавине династије Саргонида (2296–2105. год. п.н.е), највише приходе из државне благајне је примао врховни заповедник војске, а испод њега су били рангирани премијер, врховни судија, заменик министра, министар двора и надзорник палате” (Когаћ 2013, 28).

припадници војне професије могу бити достојне поштовања друштва, али и колега из других армија, било да је реч о савезницима или противницима. Улагање у образовање и обуку војног персонала је од прворазредног националног значаја. Знање и обученост за брзо и правилно реаговање у кризним ситуацијама ствара поверење и осећај сигурности код грађана. Сталне промене у безбедносном окружењу намећу потребу за сталним и целоживотним учењем и усавршавањем. Основна карактеристика је да данас, много више него раније, војна професија захтева обучавање и припрему за „непредвидиво”. Препознајући такве трендове, група америчких стручњака је још осамдесетих година прошлог века, развила предлоге унапређења савременог војног образовања које су назвали заокретом „од модерног ка постмодерном (војном) образовању” (Moskos 1998, 4–5).

Савремени токови глобализације и развој нових технологија намећу другачије захтеве у процесу војног образовања и обуке. Главни циљ је успостављање система обуке који омогућава брзо, једноставно и ефикасно стицање знања, уз истовремено смањење трошкова у односу на традиционалне начине. Да би то постигле, модерне армије користе четири кључна метода обуке: учење на даљину, анализу претходних искустава кроз примену концепта научених лекција, успостављање стандардних оперативних процедуре и учење путем симулација (Vulić 2016). Квалитетно образовање официра мора да интегрише општа академска знања, војне вештине и стратешко размишљање, што ће током стварних борбених операција омогућити успех у достизању задатих циљева (Hornstra et al. 2024). Што војно образовање и обука буду квалитетнији и у складу са стандардима најсавременијих армија света, то ће и положај војске и војне професије у друштву бити цењенији.

Међународна војна сарадња је сегмент који сасвим сигурно доприноси угледу националне армије како међу партнерским армијама и државама, тако и на унутрашњем плану. Степен међународне војне сарадње је мера поверења и поштовања који једна армија има у свету. Томе свакако могу да допринесу разни савези и партнерства. Чланство у међународним војним организацијама, као и билатерални одбрамбени споразуми, због потребе за интероперабилношћу, утичу на стандарде и процедуре у војсци, што је чини бољом, способнијом и спремнијом да се носи са савременим изазовима, ризицима и претњама безбедности. Међународна сарадња се суштински

остварује учешћем у мировним операцијама и заједничким вежбама са другим армијама света. Војска и њени припадници учешћем у мировним операцијама под мандатом Уједињених нација или Европске уније, стичу драгоцену искуство, граде међусобно поверење са партнерима и доприносе угледу војске и државе коју представљају (Vukadinović i Milenković 2024). Сличан ефекат се остварује и учешћем у мултинационалним вежбама. Квалитетно образовање врхунска обученост и висок морал предуслов су професионалног односа према војним обавезама и задацима, што све укупно ствара повољну слику о припадницима војске и државе из које долазе. Армије које одликују поменуте врлине бивају пожељни партнери, а као такве могу да очекују и бољи положај унутар сопственог друштва.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Свака значајнија друштвена промена, било на геополитичком, економском, техничко-технолошком или унутарполитичком плану, нужно се рефлектује на војску и војну професију. Без обзира на различите епохе и промене које су се у њима дешавале, основна сврха војске увек остаје иста – створити или очувати „прихватљив мир” (Stanar 2021). Како то обично бива, у мирнодопско време та њена сврха не буде увек довољно јасна грађанима, који кроз државни буџет за њу издвајају значајна финансијска средства. У кризним, а посебно у ратним временима, када војска и њени припадници постају главни заштитници живота грађана, идентитета, имовине и основних вредности неког друштва, то разумевање је прилично другачије. Одговорност за правилно и једнако јасно разумевање сврхе, али и улоге и значаја војске, како у мирнодопско, тако и у временима недаћа, јесте на свим друштвеним елитама, и цивилним и војним, а посебно на носиоцима политичке власти.

Постхладноратовски период који се у овом раду сагледава као период постмодерне, обележиле су друштвене промене које због своје динамике траже брза прилагођавања. Иако рат међу сувереним државама никада није у потпуности одбачен као могућност, веровало се да после пада „гвоздене завесе” такав сценарио није толико изванредан, поготово не на тлу Европе. Реалност је таква очекивања демантовала. Метафорички речено, Фукујамин (*Yoshihiro Francis Fukuyama*) бестселер „Крај историје и последњи човек” из 1992. године, заменио је 2008. године Кејганов (*Robert Kagan*)

„Повратак историје и крај снова” (Fukuyama 1992; Kagan 2008). Тешко предвидиве и сталне промене у свим сферама су постала реалност и заправо једино што је предвидиво.

Аналитички оквир који је у овом раду понуђен треба да омогући боље сагледавање места и улоге војске и војне професије у савременом друштву. Као такав, он може да буде добра полазна основа неким будућим истраживањима на ову тему. Оно што је сасвим сигурно јесте да ће будућност војске и војне професије бити обележена потребом брзог прилагођавања динамичним технолошким, геополитичким и другим друштвеним променама. Развој вештачке интелигенције и аутономних борбених система већ је почео да трансформише начин вођења војних операција. Међутим, не сме се дозволити да потреба војног персонала за поседовањем дигиталних вештина и сталним усавршавањем техничког знања у примени нових технологија, умањи значај знања из области друштвених наука. Без друштвених наука је немогуће разумети контекст, сврху и развити критичко мишљење, посебно ако се има у виду да савремени и будући безбедносни изазови надилазе традиционалне оквире ратовања. Војна академија Универзитета одбране у Београд, која ове године обележава јубилеј 175 година постојања, има управо мисију интеграције знања из различитих научних области од значаја за одбрану, уз праћење савремених трендова, што створа претпоставку да ће будући официри успешно моћи да обаве и најсложеније задатке који се пред њих поставе

РЕФЕРЕНЦЕ

- Blagojević, Srđan. 2018. *Politički sistem*. Beograd: MC Odbrana.
- Blagojević, Veljko. 2019. „Strateška kultura i nacionalna bezbednost.” *Zbornik Matice srpske za društvene nauke* 70 (170): 163–178. DOI: 10.2298/ZMSDN1970163B.
- Bondy, Harry. 2004. “Postmodernism and the Source of Military Strength in the Anglo West.” *Armed Forces & Society* 31 (1): 31–61.
- Dreze, Jean. 2000. “Militarism, development and democracy.” *Economic and Political Weekly* 35 (14): 1171–1183.
- Ejdus, Filip. 2024. *Međunarodna bezbednost: teorije, sektori, nivoi*. Beograd: Fakultet političkih nauka i CLIO.
- Fukuyama, Francis. 1992. *The end of history and the last man*. New York: Free Press.

- Ganzer, Danijele. 2018. *Protivzakoniti ratovi: Kako zemlje NATO podrivaju Ujedinjene nacije*. Beograd: Laguna.
- Ganzer, Danijele. 2021. *Imperija SAD: Beskrupolozna svetska sila*. Beograd: Laguna.
- Hantington, Semjuel P. 2004. *Vojnik i država: teorija i politika civilno-vojnih odnosa*. Beograd: CSES, FPN i Diplomatska akademija.
- Hornstra, Steven P. A., Steven J. Durning, Jaap A. Hoogenboezem, and Walther N. K. A. van Mook [Hornstra et al.]. 2024. "Closing the gap between skills training and academic education at a military academy: An integrated instructional design model." *Ukrainian Journal of Educational Studies and Information Technology* 12 (1): 1–14. DOI: 10.32919/uesit.2024.01.01.
- Janković, Pavle. prir. 2006. *Evropska strategija bezbednosti: Bezbedna Evropa u boljem svetu*. Beograd: ISAC fond.
- Kagan, Robert. 2008. *The return of history and the end of dreams*. New York: Alfred A. Knopf.
- Kaldor, Meri. 2005. *Novi i stari ratovi – organizovano nasilje u globalizovanoj eri*. Beograd: Časopis Beogradski krug.
- Kastels, Manuel. 2018. *Uspon umreženog društva: Informaciono doba. Ekonomija, društvo, kultura*. Beograd: Službeni glasnik.
- Kiszely, John. 2009. "Postmodern challenges for modern warriors." *Army History* 71: 19–33.
- Klauzevic, Karl fon. 1939. *O ratu*. Beograd: Geca Kon.
- Korać, Srđan. 2013. „Etička dimenzija javne uprave.” Doktorska disertacija. Univerzitet u Beograd: Fakultet političkih nauka.
- Kovačević, Ivan. 1986. „Odlazak u vojsku.” *Etnološke sveske* VII (1): 64–70.
- Kreveld, Martin Van. 2010. *Transformacija rata*. Beograd: Službeni glasnik i Fakultet bezbednosti.
- Krstić, Zoran. 1993. „Militarizam.” U *Enciklopedija političke kulture*, ur. Milan Matić, 663–668. Beograd: Savremena administracija.
- Marsh, David, i Gerry Stoker. 2005. *Teorije i metode u političkoj znanosti*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- McGinnis, Michael D. 2011. "An introduction to IAD and the language of the Ostrom Workshop: A simple guide to a complex framework." *The Policy Studies Journal* 39 (1): 169–184.
- Milenković, Miloš, Dejan Vuletić, Anita Pešić, Dragan Bojanić, i Anđelija Đukić [Milenković i dr.]. 2025. *Fizionomija savremenih oružanih sukoba*. Beograd: Institut za strategijska istraživanja.

- Milenković, Miloš. R. 2019. „Prilog određenju političkih činilaca strateške kulture.” *Vojno delo* 71 (8): 52–72. DOI: 10.5937/vojdela1908052M.
- Malinovski, Bronislav. 1970. *Naučna teorija kulture*. Beograd: Savremena administracija.
- Milosavljević, Slavoljub, i Ivan Radosavljević. 2008. *Osnovi metodologije političkih nauka*, četvrto izdanje. Beograd: Službeni glasnik.
- Mirković, Todor. 2007. *Naoružavanje i razvoj*. Beograd: Evropski centar za mir i razvoj (ECPD) Univerziteta za mir Ujedinjenih Nacija.
- Moskos, Charles. 1998. “The American Soldier after the Cold War: Towards a PostModern Military?” *U.S. Army Research Institute for the Behavioral and Social Sciences*. Last accessed April 10, 2024. <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA354194.pdf>.
- Moskos, Charles C., John Allen Williams, and David R. Segal. 1999. “Armed Forces after the Cold War.” In *The Postmodern Military – Armed Forces after the Cold War*, eds. by Charles C. Moskos, John Allen Williams and David R. Segal, 1–13. New York: Oxford University Press.
- Moskos, Charles. C., John Allen Williams, and David R. Segal. 2000. *The postmodern military: Armed forces after the Cold War*. Oxford: University Press.
- Neš, Kejt. 2006. *Savremena politička sociologija: Globalizacija, politika i moć*. Beograd: Službeni glasnik.
- North Atlantic Treaty Organisation [NATO]. 2024. “Defence Expenditure of NATO Countries (2014–2024).” *North Atlantic Treaty Organisation*. Poslednji pristup 10. April 2024. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2024/6/pdf/240617-def-exp-2024-en.pdf.
- Pejić, Igor. 2024. „Strategija unutrašnjeg uravnotežavanja: razvoj kineskih oružanih snaga i promene u opažanju kineske pretnje od strane Sjedinjenih Američkih Država posle 2011. godine.” Doktorska disertacija. Univerzitet u Beogradu: Fakultet političkih nauka.
- Pešić, Zoran. 2011. *Politički sistem*. Niš: VŠSS za krimanilistiku i bezbednost.
- Petrović, Dragan. 2010. *Ka multipolarnom svetskom poretku*. Beograd: Pešić i sinovi i Centar za razvoj međunarodne saradnje.
- Sartori, Đovani. 2001. *Demokratija – šta je to?* Podgorica: CID.
- Simeunović, Dragan. 2022. *Politika kao umetnost iluzije*. Novi Sad: Prometej, Matica Srpska i Centar za kulturne integracije.
- Simeunović, Dragan. 1991. *Državni udar ili revolucija*. Beograd: Simtrade.

- Stanar, Dragan. 2021. „Mir kao svrha vojske.” *Vojno delo* 73 (3): 36–47. DOI: 10.5937/vojdelo2103036S.
- Starčević, Srđan. 2011. „Samokontrola kao vid demokratske civilne kontrole vojske.” *Vojno delo* 63 (1): 242–255.
- Starčević, Srđan. 2022. *Sociologija*. Beograd: MC Odbrana.
- Starčević, Srđan. 2024. „Povratak obaveznog služenja vojnog roka u Evropi – društveni determinizam i perspektive.” *Politika nacionalne bezbednosti* 15 (26): 11–26. DOI: 10.5937/pnb26-50140.
- Stojković, Dejan, Dušan Mrdak, Boris Stojković, Brankica Potkonjak Lukić, Đorđe Petrović, i Marko Golubović, [Stojković i dr.], prir. 2024. *Bela knjiga odbrane Republike Srbije*. Beograd: MC Odbrana.
- Šar, Pol. 2020. *Vojska bez vojnika: Autonomno oružje i budućnost ratovanja*. Beograd: Laguna.
- Štrbac, Katarina, Miloš Milenković, i Milan Milutinović. 2013. „Transformation or Suppression of the State-centric Security Approach.” *Compendium from the Security Forum Cracow 2012*: 290–300.
- Štrbac, Katarina, Stanislav Stojanović, Milovan Subotić, Branislav Milosavljević, Veljko Blagojević, Miloš Milenković, i Jasminka Simić, [Štrbac i dr.]. 2015. *Strategijsko-bezbednosni trendovi u Jugoistočnoj Evropi do 2020. godine*. Beograd: MC Odbrana.
- Šušnjić, Đuro. 2015. *Teorija kulture*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Todorić, Slobodan. 2004. *Civilno-vojni odnosi*. Beograd: Vojnoizdavački zavod.
- Tučić, Boris. 2020. „Ključni institucionalni akteri evropske bezbjednosti – stanje i izazovi.” *Žurnal za bezb(j)ednost i kriminalistiku* 2 (2): 37–52. DOI: 10.5937/zurbezkrim2002037T.
- Vukadinović, Marija, i Miloš Milenković. 2024. „Vojna profesija u Srbiji kroz prizmu međunarodne vojne saradnje u savremenom geopolitičkom kontekstu.” U *Međunarodne integracije kao instrument geopolitike*, ur. Zoran Milošević i Dajana Lazarević, 105–126. Beograd: Institut za političke studije. DOI: 10.18485/ips_integr_geopol.2024.ch9.
- Vuković, Nebojša. 2024. *Sukob niskog intenziteta: Evolucija, karakter i kriptoživot jedne doktrine*. Beograd: MC Odbrana.
- Vulić, Ana. 2016. „Uticaj globalizacije na obrazovanje u vojsci.” *Vojno delo* 68 (6): 136–163. DOI: 10.5937/vojdelo1606136V.
- Žomini, Anri de. 1938. *Pregled ratne veštine*. Beograd: Geca Kon.

Miloš Milenković*

*Institute for Strategic Research, University of Defence,
Belgrade, Republic of Serbia*

ARMY AND THE MILITARY PROFESSION IN CONTEMPORARY SOCIETY: CONTRIBUTION TO DEFINING AN ANALYTICAL FRAMEWORK**

Resume

The social transformations defining contemporary, postmodern, or post-Cold War society have inevitably shaped the military – its organization, functions, role, and societal position. Global shifts from a bipolar to a unipolar and now multipolar geopolitical order demand the continuous evolution of national armed forces. This paper provides an overview of the broader context in which the modern military and military profession operate. It seeks to establish an analytical framework for examining their role and position as a research subject in contemporary society. The objective of this paper is to contribute not only in a hermeneutic (cognitive) sense, but also in a methodological sense by developing an analytical framework based on six key factors: (1) the political system and legislative framework, (2) national culture and social values, (3) historical experience, (4) the economy and the level of technical and technological development (5) the quality of military education and training, and (6) international military cooperation. Each factor is briefly explained, emphasizing its significance and specific characteristics. Through the appropriate selection and application of scientific methods, the proposed analytical framework aims to enable future research on the role and position of the military and the military profession in

* E-mail address: milos.milenkovic@mod.gov.rs; ORCID: 0000-0003-1155-3797.

** The paper was written within the framework of the Institute for Strategic Research project “Military profession in Serbia in the modern security environment” (ИСИ/ДХ/3/24-26), financed by the Ministry of Defence of the Republic of Serbia.

contemporary society to achieve the most comprehensive scientific understanding of the research subject.

Keywords: military, military profession, postmodern society, postmodern army, analytical framework.

* Овај рад је примљен 1. априла 2025. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 14. маја 2025. године.